

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра географії та суспільних дисциплін

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ГЕОПОЛІТИКИ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Спеціальність: 106 Географія

УДК 911.3:32:323:327(075.4)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою Мукачівського державного університету протокол № 9 від 18 березня 2026 р.
Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри географії та суспільних дисциплін, протокол № 11 від 02 лютого 2026 р.*

Укладач

Ільтьо Г.Ф. - канд. політ. наук, доцент кафедри географії та суспільних дисциплін

Рецензент

Малець О.О.- д-р. іст. наук, професор кафедри готельно-ресторанної та музейної справи

Політична географія з основами геополітики: методичні вказівки для практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності: 106 Географія / Укладач Г. Ф. Ільтьо.- Мукачево: МДУ, 2026. - 36 с. (1.2 др. арк.)

У методичних вказівках розглянуто фундаментальні аспекти геополітики та політичної географії. Основну увагу приділено просторовій структурі політичного життя, ролі географічного середовища у формуванні міждержавних відносин та актуальному стану світової політичної карти.

Зміст

1. Програма навчальної дисципліни.....	4
2. Теми семінарських занять.....	6
3. Завдання для індивідуальної роботи.....	13
4. Перелік питань що виноситься на підсумковий та модульний контроль.....	16
5. Тестові завдання.....	18
6. Словник термінів.....	28
7. Рекомендована література.....	33

1. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

1. Політична географія як наука.

Рівень дослідження політичної географії: глобальний і регіональний (макрорівень), окремих країн (мезорівень), окремих районів міст (мікрорівень). Місце курсу в системі соціально-економічних (суспільних) географічних дисциплін. Об'єкт і предмет вивчення політичної географії. Зв'язки курсу з іншими суспільними науками, в тому числі політологією, соціологією, історією, економікою; зміст поняття «політика», сучасні завдання політичної географії. Географічні складники політичної географії: географічний простір, території, географічні місця.

2. Сучасна політична карта світу.

Об'єкти політичної карти: держава, країна, територія, кордони, протекторат, залежна територія. Політико-географічне положення країни (глобальний, регіональний, наявність виходу до моря, використання міжнародних транспортних шляхів). Географічний простір держави: державна територія, етнічні землі, акваторія. Особливості державної конфігурації, форма компактності, географічний цент. Столиця - головний політичний центр держави. Класифікація столиць за походженням, розташуванням, функціями (родові, історичні, стабільні, ситуаційні, штучні, центральні, периферійні, приморські; одно- та багатофункціональні).

3. Групування і типологія країн світу.

Групування і типологія країн світу за кількісними та якісними показниками: географічним, економіко- географічним, політико-географічним положенням; величиною території, кількістю населення, його національним складом, рівнем урбанізації, природно-ресурсним потенціалом, рівнем соціально-економічного розвитку та господарською спеціалізацією в міжнародному поділі праці, за рівнем сформованості організаційно- управлінських структур, структурою господарства.

4. Суверенні держави та найважливіші міжнародні організації.

Права та обов'язки держави як суб'єкта міжнародного права. Поділ міжнародних організацій за функціональними особливостями (загальнополітичні, військово-політичні, економічні, валютно-фінансові, історико-традиційні, інтелектуально-аналітичні) та просторовими межами функціонування (глобальні, регіональні, субрегіональні).

Найважливіші міжнародні організації. Участь України в роботі міжнародних організацій.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

5.Геополітика як складова частина політичної географії.

Поняття статусу держави в геополітичному просторі. Чинник, що впливають на світовий статус держави (розмір території, кількість населення і його якість: освіта, стратифікація, здоров'я, промислова-економічна база (розмір, якість), ступінь забезпеченості сировинними ресурсами, обсяг та якість військового потенціалу. Наукові поняття: геополітика, життєвий простір, національна безпека, національні інтереси, сфера впливу, географічний простір держави для власної безпеки та безпеки інших.

Сучасні геополітичні проблеми України. Геополітичні доктрини України. Роль геополітичного положення у розв'язуванні сучасних економічних, дипломатичних, політичних проблем, реалізація комплексних галузевих програм, міждержавного співробітництва, політичної стабілізації.

6.Теоретико-методологічні основи геополітики.

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

7.Політичні складники: політичні інституції, політичні відносини.

Географічні складники політичної географії: географічний простір, території, географічні місця. Політичні складники: політичні інституції, політичні відносини. Територіально-політичні системи національного і наддержавного рівнів. Геополітика, її складові. Зовнішня та внутрішня геополітика. Взаємозв'язок між національними та геополітичними інтересами держави.

2.ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовний модуль 1.

Тема 1. Політична географія як наука.

1. Теоретичні основи політичної географії з основами геополітики.
2. Розвиток науки та методи.
3. Геополітичні аспекти.
4. Місце політичної географії в системі наук.

Питання для обговорення:

1. Що є предметом та об'єктом вивчення політичної географії?
2. Яка роль Фрідріха Ратцеля у започаткуванні політичної географії?
3. Чим відрізняється політична географія від геополітики?
4. Визначення основних понять: територіально-політична система (ТПС), географічне місце, політичні інститути.
5. Етапи розвитку політичної географії: класичний та сучасний періоди.
6. Методологія політико-географічних досліджень: картографічний, порівняльно-географічний, системний підходи.
7. Поняття геополітичного положення (ГПП) країни.
8. Основні класичні геополітичні концепції.
9. Зв'язок політичної географії з геополітикою, політологією, історією та економічною географією.
10. Практичне значення політичної географії для формування зовнішньої та внутрішньої політики держави.

Теми рефератів:

1. Розвиток політико-географічної думки в Україні.
2. Вплив природних чинників на політичні процеси.
3. Еволюція кордонів у Європі після Другої світової війни.

Тема 2. Географічні складники політичної географії: географічний простір, території, географічні місця.

1. Поняття географічного простору в політичній географії.

2. Територія як основа політичної організації.
3. Географічні місця та вузли політичного впливу.

Питання для обговорення:

1. Що таке географічний простір як категорія політичної географії?
2. Різниця між поняттями «географічний простір» та «геополітичний простір».
3. Вплив географічного положення (ГП) на зовнішню політику держави.
4. Визначення території та її основні складові (сухопутна, водна, повітряна).
5. Функції державних кордонів: бар'єрна, контактна, фільтруюча.
6. Типологія територій: суверенні держави, залежні території, спірні території.
7. Поняття географічного місця («місця сили», геополітичні центри, опорні пункти).
8. Значення стратегічних об'єктів (вузли зв'язку, бази, транспортні коридори) у геополітиці.
9. Роль географічних місць у локальних та регіональних конфліктах.
10. Як географічний простір впливає на формування національних інтересів?
11. Поняття територіально-політичної системи.
12. Вплив природних ресурсів на геополітичну могутність країни.

Теми рефератів:

1. Аналіз геополітичного положення України.
2. Порівняння геополітичних стратегій країн (на прикладі континентальних та океанічних держав).
3. Ці питання дозволяють глибоко проаналізувати, як географічні чинники формують політичну карту світу.

Тема 3. Сучасна політична карта світу.

1. Еволюція політичної карти.
2. Класифікація країн.
3. Держави та території.
4. Україна на політичній карті.

Питання для обговорення:

1. Що таке політична карта світу у вузькому та широкому розумінні? Охарактеризуйте її основні елементи.
2. Назвіть та охарактеризуйте основні етапи формування політичної карти світу (від стародавнього до новітнього).
3. Які зміни відбулися на політичній карті світу після Другої світової війни та на межі XX-XXI століть?
4. За якими критеріями класифікують країни на сучасній політичній карті?
5. Типологія країн за формою правління (республіки, монархії) та адміністративно-територіальним устроєм (унітарні, федеративні). Наведіть приклади.
6. Класифікація країн за рівнем економічного розвитку (розвинені країни, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою).
7. Чим відрізняються поняття «країна», «державна територія», «залежна територія»?
8. Назвіть найбільші за площею та населенням держави світу, а також найбільші за площею острівні держави.
9. Чи існують колонії у сучасному світі? Наведіть приклади колоніальних володінь.
10. Геополітичне положення України, її сусіди першого та другого порядків.
11. Охарактеризуйте форму правління та адміністративно-територіальний устрій України.

Теми рефератів:

1. Сутність та складники політичної карти світу.
2. Поняття «державна територія», «державний кордон» та їх типи.
3. Класифікація країн світу (за площею, населенням, формою правління, адміністративним устроєм).
4. Роль держави як основного суб'єкта політичної карти світу.

Тема 4. Групування і типологія країн світу.

1. Поняття типізації: типологія країн.
2. Основні групи країн (за ООН).
3. Економічно розвинені країни.
4. Країни з перехідною економікою.

Питання для обговорення:

1. Типологія країн, і чим вона відрізняється від класифікації?
2. Які основні показники використовують для визначення рівня економічного розвитку?
3. Характеристика високорозвинутих країн, країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.
4. Особливості великих та малих розвинених країн.
5. Типологія країн, що розвиваються (нафтоекспортери, нові індустріальні країни (НІК), найменш розвинені країни).
6. Особливості розвитку країн Східної Європи та постсоціалістичних країн.
7. До якої групи країн за рівнем розвитку належить Україна і чому?
8. Як глобалізація впливає на зміну типології країн та їх місце у світовому господарстві?

Теми рефератів:

1. Світове господарство.
2. Міжнародний поділ праці.
3. Типізація країн світу за рівнем економічного розвитку.

Тема 5. Суверенні держави та найважливіші міжнародні організації.

1. Поняття суверенної держави та її ознаки.
2. Класифікація міжнародних організацій.
3. Організація Об'єднаних Націй (ООН).
4. Міжнародні економічні організації:
5. Участь України в міжнародних організаціях.

Питання для обговорення:

1. Співвідношення суверенітету та міжнародних зобов'язань.

2. Міжнародні організації: універсальні (ООН), регіональні (ЄС, Рада Європи) та галузеві.
3. Структура, мета, роль у підтриманні миру та безпеки, основні органи (Генеральна Асамблея, Рада Безпеки).
4. Роль СОТ, Світового банку та МВФ у світовій економіці.
5. Військово-політичні та безпекові організації: діяльність НАТО та ОБСЄ в сучасному світі.
6. Співробітництво України з Європейським Союзом (ЄС) та Радою Європи.
7. Взаємодія України з НАТО щодо забезпечення національної безпеки.
8. Роль неурядових міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем (гуманітарні, екологічні, економічні).

Теми рефератів:

1. Історія та еволюція створення Організації Об'єднаних Націй.
2. Україна та Рада Європи: основні напрями співпраці.
3. Роль Європейського Союзу (ЄС) у сучасній геополітичній системі.
4. ОБСЄ: інструменти врегулювання конфліктів у Європі.
5. Вплив міжнародних організацій на економічний розвиток України.

Змістовний модуль 2.

Тема 6. Геополітика як складова частина політичної географії.

1. Поняття та сутність геополітики.
2. Географічні складники геополітики.
3. Геополітичні категорії.
4. Еволюція геополітичних моделей світу.

Питання для обговорення:

1. Визначення геополітики, її роль у системі політичної географії, об'єкт та предмет вивчення.
2. Вплив просторового розташування, розміру території, природних ресурсів та географічного місця на міжнародну політику.
3. Сутність понять «геополітичний простір», «геополітичне поле», «геополітичний регіон» та «експансія».

4. Еволюція геополітичних моделей світу: Перехід від біполярної системи до поліцентризму та роль міжнародних організацій (НАТО, ЄС) у сучасному просторі.
5. Особливості геополітичного положення України та вплив на національну безпеку.
6. Сучасні виклики: Роль інформаційного простору та економічних ресурсів у сучасних геополітичних конфліктах.

Теми рефератів:

1. Вплив географічного положення на зовнішню політику держави.
2. Концепція «балансу сил» в сучасному світі.
3. Аналіз геополітичного суперництва в Чорноморському регіоні.
4. Класичні геополітичні школи.

Тема 7. Теоретико-методологічні основи геополітики.

1. Поняття, предмет та об'єкт геополітики.
2. Історичні та теоретичні передумови виникнення геополітики.
3. Класичні школи геополітики.
4. Основні закони та методи геополітики.

Питання для обговорення:

1. Визначення геополітики як науки та її місце в системі політичних наук. Категоріальний апарат: геополітичний простір, поле, регіон, експансія, національна могутність.
2. Вплив географічного детермінізму на формування геополітичних концепцій. Роль Ф. Ратцеля та Р. Челлена у становленні науки.
3. Німецька школа - теорія «життєвого простору».
4. Британська школа - теорія «Хартленду».
5. Американська школа - теорія «морської сили».
6. Аналіз геополітичних епох та фундаментальні принципи взаємодії простору і влади.

7. Еволюція геополітичних моделей світу: Перехід від біполярної до багатополлярної моделі після Другої світової війни. Уявлення про уніполярний світ.
8. Геоекономіка, інформаційна геополітика, критична геополітика. Цивілізаційний підхід.

Теми рефератів:

1. Сучасні напрями геополітичних досліджень.
2. Геополітика і національна безпека.
3. Вплив географічного положення, природних ресурсів та демографічних факторів на формування національних інтересів держави.

Тема 8. Політичні складники: політичні інституції, політичні відносини.

1. Поняття та структура політичних інституцій.
2. Політичні відносини: сутність та види.
3. Політичні інституції та відносини в Україні.
4. Взаємозалежність інституцій та відносин.

Питання для обговорення:

1. Що таке політичні інституції та яке їхнє місце в політичній системі?
2. Класифікація політичних інституцій (формальні та неформальні).
3. Держава як центральний інститут політичної влади.
4. Політичні партії та групи інтересів: функції та роль у суспільстві.
5. Визначення політичних відносин як стійких взаємозв'язків між суб'єктами політики.
6. Види політичних відносин: партнерство, суперництво, конфлікт, консенсус.
7. Регулювання політичних відносин та роль політичних норм.
8. Особливості становлення політичних інституцій в Україні.
9. Взаємодія політичних інституцій (парламент, президент, уряд) в умовах сучасних викликів.

10. Характер політичних відносин: міжпартійна конкуренція та громадянське суспільство.
11. Як політичні інституції впливають на характер політичних відносин?
12. Роль політичних відносин у формуванні та реформуванні політичних інституцій.
13. Політична діяльність як спосіб реалізації інтересів суб'єктів через інституції.
14. Проаналізуйте роль політичних партій у формуванні відносин «влада-опозиція».
15. Порівняйте інституційну структуру демократичного та авторитарного режимів.

Теми рефератів:

1. Лобізм як форма політичних відносин між державою та бізнесом.
2. Політична культура як чинник трансформації відносин між владою та громадянами.
3. Міжнародні політичні відносини та їх вплив на внутрішню політику держави.

3. ІНДИВІДУАЛЬНА (самостійна) РОБОТА

(одна тема за вибором здобувача)

Теоретичні основи та історія геополітики

1. Історія політичної географії.
2. Еволюція класичних геополітичних теорій .
3. Сучасні геополітичні школи та їх роль у формуванні зовнішньої політики.

Політична географія та державні кордони

1. Політико-географічна характеристика Європи.
2. Типологія та функції державних кордонів у сучасному світі.
3. Електоральна географія: методи аналізу та вплив на виборчі процеси.

4. Політико-географічне положення України та його вплив на державний суверенітет.
5. Особливості адміністративно-територіального устрою країн Європейського Союзу.

Геополітика конфліктів та безпеки

1. Геополітичні чинники сучасних міжнародних конфліктів.
2. Сучасні геополітичні концепції.
3. Роль ресурсів (нафта, газ, вода) у геополітичній стратегії держав.
4. Кібергеополітика: новий вимір політичної географії.
5. Геополітика Арктики: боротьба за ресурси та транспортні шляхи.

Геополітика України та регіональні аспекти

1. Україна в міжнародних організаціях і глобальних політичних рейтингах.
2. Чорноморський регіон у геополітичних планах великих держав.
3. Вплив екологічних проблем на політичну карту світу.
4. Інтеграційні процеси в Євразії: геополітичний аналіз.

Політичне країнознавство

1. Політико-географічна характеристика країн «Великої сімки».
2. Геополітична роль Китаю в сучасному світі.
3. Особливості політичної географії країн Близького Сходу.
4. Політико-географічна характеристика Північної Африки та Близького Сходу.
5. Політико-географічна характеристика Азії та Тихоокеанського регіону.
6. Політико-географічна характеристика Африки на південь від Сахари.
7. Політико-географічна характеристика Америки.

Пропоновані теми для презентацій:

1. Класична та сучасна геополітика:
2. Еволюція геостратегії, теорії цивілізаційного аналізу, непрямі засоби ведення війни.

4. Глобальні центри сили:
5. Геополітична стратегія США у XXI столітті.
6. Китай: «Один пояс, один шлях» як інструмент впливу.
7. Роль Європейського Союзу в сучасному світі.
8. Регіональні конфлікти та безпека:
9. Геополітика Арктики: боротьба за ресурси.
10. Близький Схід: новий баланс сил.
11. Роль НАТО у забезпеченні безпеки в Європі.
12. Україна в геополітичному вимірі: Україна між Заходом і Сходом: історичні та сучасні виклики.
13. Геополітичне положення України в центрі Європи.
14. Чорноморський регіон у геополітичних планах великих держав.
15. Сучасні чинники впливу:
16. Енергетична безпека та геополітика трубопроводів.
17. Цифрова геополітика: кібервійна та контроль над інформацією.
18. Екологічна безпека та ресурси як джерело конфліктів.
19. «М'яка сила» (Soft Power) у міжнародних відносинах.
20. Геополітичний простір та геополітичне поле.

4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ПІДСУМКОВИЙ ТА МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

1. Проаналізуйте історію становлення політичної географії.
2. Подайте критичну оцінку поглядів Фрідріха Ратцеля як засновника політичної географії.
3. Схарактеризуйте об'єкт дослідження та завдання сучасної політичної географії.
4. Визначте специфіку наукової категорії «політична карта світу». Проаналізуйте головні етапи її формування.
5. Обґрунтуйте використання Антарктиди та Світового океану як об'єктів політико-географічних досліджень.
6. Схарактеризуйте форми правління держав сучасного світу (наведіть приклади).
7. Схарактеризуйте форми адміністративно-територіального устрою держав сучасного світу (наведіть приклади).
8. Проведіть групування залежних територій сучасного світу (наведіть приклади).
9. Класифікація столиць держав за походженням, розташуванням, функціями.
10. Визначте провідні принципи наукової систематизації об'єктів політичної карти світу.
11. Обґрунтуйте схеми класифікацій країн світу за розмірами території, чисельністю населення, рівнем економічного розвитку тощо.
12. Обґрунтуйте поділ країн світу за індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП).
13. Класифікація країн світу за рівнем економічного розвитку та соціально-економічну (стадійну) типологію.
14. Формаційний та цивілізаційний підходи до періодизації розвитку політичної карти світу.

15. Виділіть головні морфологічні ознаки державної території та оцініть вплив розмірів і форми державної території на можливості розвитку господарства.
16. Проаналізуйте функції державних кордонів.
17. Порівняйте морфологічну, природну і генетичну класифікації державних кордонів.
18. Охарактеризуйте політико-адміністративні територіальні системи (ПАТС) як об'єкт політико-географічних досліджень та порівняйте існуючі типи федерацій.
19. Дайте оцінку ролі географії політичної боротьби в сучасній політичній географії.
20. Проведіть порівняльний аналіз виборчих систем країн світу.
21. Проаналізуйте історію становлення та зіставте провідні дефініції геополітики.
22. Оцініть роль географічних факторів у зовнішній та внутрішній політиці держав.
23. Проаналізуйте зародження теорій таласократії й телурократії.
24. Охарактеризуйте процес розвитку ідей мондіалізму.
25. Проведіть порівняльний аналіз провідних геополітичних концепцій сучасного світу.

5.ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. *Що є об'єктом вивчення політичної географії з основами геополітики:*

- 1) природно-ресурсний потенціал;
- 2) адміністративно-територіальний устрій, законодавство, система державних органів;
- 3) історичний розвиток, формування державної території, система органів державної влади.
- 4) величина державної території, її форма, компактність;
- 5) елементарні та інтегральні територіально-політичні системи - об'єктивно взаємопов'язані поєднання різноманітних елементів політичної сфери, що склалися на певній території - у їх взаємодії між собою і з географічним простором:

2. *Оберіть вірний варіант відповіді:*

- 1) Політична географія - суспільно-географічна наука про просторову організацію держав і міждержавних об'єднань, розміщення та стосунки між політичними силами, територіальні форми політичних процесів і явищ.
- 2) Політична географія - це наука, що вивчає в єдності географічні, історичні, політичні та інші взаємопов'язані чинники, що справляють вплив на стратегічний потенціал держави.
- 3) Політична географія вбачає, що кожна держава проводить свою політику залежно від географічних чинників: просторового розташування країни, клімату, кількості населення, наявності природних ресурсів тощо.
- 4) Політична географія - зовнішня геополітика держав і міждержавних об'єднань, які, спираючись на ефективне використання елементів геопростору, прагнуть зміцнити свої позиції на міжнародній арені, забезпечити економічні, культурні, інформаційні та інші інтереси.

3. *Головна складова національного інтересу:*

- 1) безпека самозбереження держави;
- 2) економічні, політичні, географічні та інші чинники, внутрішньополітичні інтереси;
- 3) державну приналежність тієї чи іншої території;
- 4) зовнішня геополітика держав.

4. *Предметом вивчення політичної географії з основами геополітики є:*

- 1) територія;
- 2) географічне місце;
- 3) географічне положення.

5. Географічний простір:

- 1) складний земний планетний простір, розташований на конкретній території, який розвивається в часі й охоплює усі сфери географічної оболонки
- 2) (літосферу, гідросферу, атмосферу, біосферу та соціосферу); географічний об'єкт із офіційно визначеними межами (зокрема країна, її частина, населений пункт, місцевість тощо), що характеризується певним місцем розташування на поверхні Землі;
- 3) кордони держав, можливості транскордонних зв'язків, територіальні претензії.

6. Територія:

- 1) частина поверхні суходолу на Землі з природними й створеними внаслідок людської діяльності ресурсами, що має певні просторові межі та географічне положення;
- 2) географічний об'єкт із офіційно визначеними межами (зокрема країна, її частина, населений пункт, місцевість тощо), що характеризується певним місцем розташування на поверхні Землі;
- 3) певна частина суходолу, яка розвивається в часі й охоплює усі сфери географічної оболонки.

7. Джерелами геополітики є такі наукові підходи:

- 1) цивілізаційний, воєнно-стратегічний, теорії географічного детермінізму.
- 2) глобальний, регіональний, національний
- 3) економічний, політичний, військовий
- 4) євразійство, атлантизм.

8. В основі геополітичного аналізу представників цивілізаційного підходу знаходяться:

- 1) держави;
- 2) цивілізації;
- 3) армії;
- 4) нації;
- 5) всі відповіді вірні.

9. До класичних законів геополітики належать:

- 1) закон фундаментального дуалізму;
- 2) закон посилення фактору простору в людській історії;
- 3) закон синтезу суші і моря,
- 4) всі відповіді вірні.

10. *Телурократія - це:*

- 1) могутність суходолу;
- 2) морська могутність;
- 3) берегова зона;
- 4) прибережна зона.

11. *Методом геополітики є:*

- 1) системний метод;
- 2) порівняльний;
- 3) історичний;
- 4) нормативно-цілісний;
- 5) функціональний;
- 6) нормативно-цілісний.

12. *Вкажіть метод геополітики, що вимагає вивчення усіх явищ життя в послідовному часовому розвитку та полягає у виявленні зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім ?*

- 1) системний;
- 2) функціональний;
- 3) історичний;
- 4) інституційний.

13. *Яке з визначень найбільше відповідає суті поняття «політична відкритість держави»:*

- 1) Активна участь держави у міжнародних відносинах, її певна позиція у світовому співтоваристві.
- 2) Розвиток взаємовідносин між суверенними державами згідно з міжнародним правом.
- 3) Максимальна кількість зовнішніх зв'язків з іншими державами.
- 4) Взаємодія держав між собою у різних сферах суспільного життя.
- 5) Політика держави щодо господарського відокремлення від аналогічних систем, пошуку шляхів її самозабезпеченості.

10. *На думку Р. Челлена, топополітика вивчає:*

- 1) державу, як географічний організм в просторі;
- 2) форму державної території;
- 3) політичне оточення держави;
- 4) внутрішню структуру державної території;
- 5) економіку держави.

15. Назвіть основні функції геополітики:

- 1) пізнавальна, інформаційна, управлінська, ідеологічна;
- 2) пізнавальна, прогностична, управлінська, інформаційна;
- 3) пізнавальна, прогностична, наукова, ідеологічна;
- 4) пізнавальна, прогностична, управлінська, ідеологічна.

16. Хто з українських учених аргументовано довів, що Київська Русь - це держава українського народу, а інші східнослов'янські народи виникли вже після розпаду цієї держави ?

- 1) Б. Хмельницький;
- 2) І. Мазепа;
- 3) П. Орлик;
- 4) М. Грушевський.

17. Хто з названих українських діячів не був прихильником «західного» напрямку в українській геополітиці ?

- 1) П. Орлик;
- 2) М. Грушевський;
- 3) І. Лисяк-Рудницький;
- 4) Б. Крупницький.

18. Прихильником якого напрямку української геополітики був Володимир Винниченко ?

- 1) «Західного»;
- 2) концепції рівноваги;
- 3) концепції двох центрів;
- 4) геоцентричного.

19. Прихильником якого напрямку української геополітики був І. Лисяк-Рудницький ?

- 1) «Західного»;
- 2) концепції рівноваги;
- 3) концепції двох центрів;
- 4) геоцентричного.

20. Назвіть чотири основні функції геополітики:

- 5) пізнавальна, інформаційна, управлінська, ідеологічна;
- 6) пізнавальна, прогностична, управлінська, інформаційна;
- 7) пізнавальна, прогностична, наукова, ідеологічна;
- 8) пізнавальна, прогностична, управлінська, ідеологічна.

21. Хто з вчених дав таке визначення держави: «Держава – це живий організм, вкорінений у просторі» ?
- 1) Ф. Ратцель;
 - 2) Р. Челлен;
 - 3) К. Гаусгофер;
 - 4) Г. Маккіндер.
22. Хто з вчених одним із перших серед українських авторів, формулюючи основні вектори української геополітики, розробив струнку схему українського геополітичного процесу ?
- 1) Б. Хмельницький;
 - 2) І. Мазепа;
 - 3) П. Орлик;
 - 4) М. Грушевський.
23. На формування західної геополітичної доктрини в Україні значний вплив мали теоретичні концепції та практична діяльність:
- 1) Ю. Липи;
 - 2) С. Рудницького;
 - 3) М. Грушевського;
 - 4) Кирило-Мефодіївського товариства;
 - 5) Д. Донцова.
24. Уперше в 1916 р. термін «геополітика» для опису особливої ролі географічного чинника в політиці запропонував:
- 1) Р. Челлен;
 - 2) К. Ріттер;
 - 3) Ф. Ратцель;
 - 4) К. Гаусгофер;
 - 5) С. Рудницький.
25. Вкажіть п'ять форм існування держави (за Р. Челленом):
- 1) геополітика, екополітика, демополітика, соціополітика, кратополітика;
 - 2) геополітика, етнополітика, демополітика, соціополітика, кратополітика;
 - 3) геополітика, екополітика, демополітика, мезополітика, кратополітика;
 - 4) геополітика, екополітика, демополітика, соціополітика, зовнішня політика.
26. Вкажіть, хто з геополітиків продовжував та розвивав основні наукові положення Ф. Ратцеля та Р. Челлена про роль «життєвого простору», захоплювався планетарними ідеями Г. Маккіндера і А. Мехена, особливе місце в його вченні займає ідея «Великих просторів»:

- 1) Ф.Фукуяма;
- 2) К.Гаусгофер;
- 3) О.Шпенглер;
- 4) С.Хантінгтон;
- 5) К.Ріттер.

27. Який американський геополітик у своїх працях пропонував не допускати об'єднання Європи після Другої світової війни, адже це, на його думку, могло б ослабити позиції США у світі ?

- 1) З. Бжезинський;
- 2) Н. Спайкмен;
- 3) Д. Мейнінг;
- 4) С. Коен;
- 5) А. Мехен.

28. Який основний соціальний конфлікт, на думку Е. Тофлера, характерний для другої хвилі розвитку суспільства ?

- 1) конфлікт між знанням та некомпетентністю;
- 2) конфлікт між працею і капіталом;
- 3) конфлікт навколо проблем землеволодіння та землекористування;
- 4) конфлікт між світовими цивілізаціями;
- 5) конфлікт між геополітичними центрами.

29. Який основний соціальний конфлікт, на думку Е. Тофлера, характерний для третьої хвилі розвитку суспільства?

- 1) конфлікт між знанням та некомпетентністю;
- 2) конфлікт між працею і капіталом;
- 3) конфлікт навколо проблем землеволодіння та землекористування;
- 4) конфлікт між світовими цивілізаціями;
- 5) конфлікт між геополітичними центрами.

30. Що, на думку Е. Тофлера, є основою цивілізації ?

- 1) культура і релігія;
- 2) геополітичний інтерес;
- 3) економічний тип суспільства;
- 4) спільний історичний розвиток.

31. На формування української політичної думки вплинула низка чинників. Присутність якого з чинників у нижченаведеному списку є помилковою?

- 1) багатовіковий розподіл етнічної території між країнами-сусідами;
- 2) домінування тези про те, що Україна, на території якої виникла Київська Русь, має першість у державотворенні;
- 3) територіальна експансія і розширення території за рахунок сусідніх держав;
- 4) пошуки союзників серед держав-сусідів.

32. Хто з українських учених аргументовано довів, що Київська Русь - це держава українського народу, а інші східнослов'янські народи виникли вже після розпаду цієї держави?

- 1) Б. Хмельницький;
- 2) І. Мазепа;
- 3) П. Орлик;
- 4) М. Грушевський.

33. Об'єктивно взаємопов'язані поєднання елементів політичної сфери, що функціонують на певній території, мають назву:

- 1) політико-географічні утворення;
- 2) регіони;
- 3) адміністративно-територіальні одиниці;
- 4) держави;
- 5) територіально-політичні системи.

34. Поділ федерацій на автономні державні утворення з відповідною системою органів називається:

- 1) адміністративний устрій;
- 2) адміністративно-територіальний поділ;
- 3) місцеве самоврядування;
- 4) політико-адміністративний устрій;
- 5) територіальний поділ.

35. Вкажіть, у чому полягає суть поняття «місцеве самоврядування»:

- 1) у діяльності територіальної громади та її виборних органів з управління справами;
- 2) в управлінській діяльності в адміністративно-територіальній одиниці, яка здійснюється через адміністрацію, що призначається вищими органами державної влади;

- 3) у прямому державному управлінні на місцях;
- 4) у виконанні на місцях розпоряджень вищих органів державної влади.
- 5) у взаємодії державних адміністрацій з органами місцевої влади.

36. Вкажіть головні політико-географічні чинники соціально-економічного розвитку держави:

- 1) політико-географічне положення, природні ресурси та умови, етнокультурні особливості населення;
- 2) історія формування державної території, клімат, чисельність населення;
- 3) геополітичний, географічний і соціальний чинники;
- 4) політико-географічне положення, рельєф, культура виробництва та споживання.

37. Процес стрімкого розвитку передмість великих міст називається:

- 1) субурбанізація;
- 2) урбанізація;
- 3) урбанізація;
- 4) агломерація;
- 5) демографія.

38. Найвищий рівень урбанізації характерний для таких держав:

- 1) Сан-Марино, Ізраїль, Австрія;
- 2) Іспанія, Сінгапур, Польща;
- 3) Канада, Україна, Греція;
- 4) Ісландія, Монако, США;
- 5) Сінгапур, Бельгія, Мальта.

39. Як називаються особи, що не мають статусу громадянина жодної держави:

- 1) біпатриди;
- 2) космополіти;
- 3) біженці;
- 4) апатриди.
- 5) Резиденти.

40. Вкажіть класичну країну міграції, з якої за тривалий історичний період емігрувало більше осіб, ніж нині проживає в ній:

- 1) США;
- 2) Україна;

- 3) Ірландія;
- 4) Польща;
- 5) Іспанія.

41. До держав-сусідів першого порядку Німеччини не належить:

- 1) Швейцарія;
- 2) Австрія;
- 3) Люксембург;
- 4) Нідерланди;
- 5) Італія.

42. Вкажіть форму правління, за якої державна влада цілком або частково зосереджена в руках одноосібного глави держави:

- 1) республіка;
- 2) монархія;
- 3) співдружність;
- 4) імперія.

43. Форма державного устрою, яка ґрунтується на верховенстві суверенітету (верховної влади) єдиної держави над адміністративно-територіальними або національно-територіальними одиницями, на які вона поділена називається:

- 1) федеративною;
- 2) конфедеративною;
- 3) унітарною;
- 4) республікою;
- 5) монархією.

44. Територіально-організаційна структура держави, що встановлює порядок поділу країни на частини, визначає взаємовідносини між центральними та місцевими органами влади називається:

- 1) формою державного устрою;
- 2) формою правління;
- 3) формою політичного режиму;
- 4) місцевим самоврядуванням.

45. Постійний союз суверенних держав, створений на підставі договору для досягнення певних цілей, переважно політичних або військових, називається:

- 1) федерацією;

- 2) міжнародною цією;
- 3) конфедерацією.
- 4) міждержавною асоціацією.
- 5) політичною інтеграцією.

46. Вкажіть, яка форма державного устрою в Австрії, Бельгії, Швейцарії:

- 1) унітарна.
- 2) федеративна.
- 3) конфедеративна.
- 4) республіка.
- 5) монархія.

47. Сучасна наука розглядає глобалізацію як:

- 1) альтернативу розвитку світової спільноти;
- 2) закономірний процес формування взаємозалежностей між державами;
- 3) процес загострення суперечностей між бідними та багатими країнами;
- 4) прогресивну стадію розвитку процесу інтернаціоналізації різних сфер суспільного життя (економічних, політичних, культурних, ін.);
- 5) головний напрямок розвитку міжнародного співробітництва між державами.

48. Вкажіть країну, в якій статус державної має чотири мови:

- 1) Швеція;
- 2) Нідерланди;
- 3) Канада;
- 4) Бельгія;
- 5) Швейцарія.

49. Вкажіть європейську країну, яка спорудила найбільшу кількість гідротехнічних споруд (дамб, каналів, ін.):

- 1) Німеччина;
- 2) Італія;
- 3) Нідерланди;
- 4) Греція;
- 5) Велика Британія.

50. Вкажіть правильне визначення поняття «геополітика»:

- 1) Геополітика – це наука, що вивчає державу під кутом зору простору;
- 2) Геополітика – це наука, що розглядає простір з погляду держави;

- 3) Геополітика – це наука, що вивчає людину, як живий організм;
4) Геополітика – це наука, що вивчає вплив людини на навколишнє середовище.

6.Словник термінів

Автаркія - політика відособлення, спрямована на створення замкнутого регіонального або національного господарства, відокремленого від інших регіонів країни або від інших країн, тобто можливість незалежного стійкого існування всіх сфер, систем держави тільки за рахунок внутрішніх ресурсів.

Агенти впливу геополітичні - фізичні або юридичні особи, які займаються лобіюванням політики іноземної держави: різновид підривної діяльності або шпигунства.

Безпека держави - захищеність конституційного ладу, державних інститутів і держави в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. На чолі кута державної безпеки повинні стояти життєво важливі інтереси народу.

Безпека національна - захищеність найважливіших інтересів народу, нації, держави, національних цінностей, етносу.

Безпека загальнонаціональна - безпека націй, народів, народностей, етнічних груп в країні, а також відносин між ними та їх національними елітами; готовність націй і народів захищати свої життєво важливі інтереси.

Великий простір - об'єднання декількох держав в єдине стратегічне (наприклад, Європейський Союз, НАТО).

Географічна вісь історії (або осьової ареал, або Heartland) - внутрішньоконтинентальні євразійські території, навколо яких відбувається історичний розвиток.

Географічне середовище - земна кора, нижня частина атмосфери, води, рослинний і тваринний світ, те, що залучено в процес суспільного виробництва. Геополітика - наука про контроль над простором і про механізми такого контролю, яка розглядає вплив різних географічних чинників на зовнішню політику держави або групи держав.

Існують: глобальна геополітика, регіональна геополітика, зовнішня геополітика, внутрішня геополітика, між якими завжди є тісний взаємозв'язок.

Суб'єкт геополітики - держава чи блок держав, що здійснюють діяльність, спрямовану на зміну геополітичного простору для здобуття формальної чи неформальної влади в різних географічних, геофізичних і соціальних просторах.

Геополітичний промінь - вектор економічного, стратегічного, культурного, господарського, адміністративного та іншого впливу полюса на периферію.

Геополітичні промені формуються в процесі етногенезу, створення геополітичної структури і суб'єктності.

Геостратегія (прикладна геополітика) - теорія і практика забезпечення життєво важливих інтересів держави, блоку держав у різних географічних просторах.

Геоелектроніка - теорія, що розглядає простір в прикладному економічному плані. Одне з важливих течій «таласократичного» аналізу.

Кордон - або кордон-лінія, або кордон-смуга. Кордон-лінія, як правило, є морський, кордон-смуга - сухопутний. Завдання суб'єктів геополітики - зробити кордони-лінії максимально вигідними для себе і мінімально вигідними для суперника.

Демополітика - вплив демографічних параметрів на структуру держави (термін Р. Челлена).

Динамічний стан етнічної системи - такий стан, при якому внаслідок пасіонарного поштовху відбувається зміна фаз етногенезу, активне перетворення етноландшафтного середовища, інтенсивний державний, культурний розвиток.

Етнічний гомеостаз (або статичний стан етносу) - стійкий стан етнічної системи (структури), при якому коливання біохімічної енергії - пасіонарності мають місце в обмежених межах, визначаючи етноландшафтну рівновагу і відсутність зміни фаз етногенезу.

У геополітичному аспекті характерна відносна стабільність, відсутність активності. Для суб'єкта геополітики - це, як правило, завершальний етап його існування.

Етногенез - весь процес від моменту виникнення до зникнення етнічної системи.

Тісно пов'язаний з геополітичною динамікою, формуванням геополітичної суб'єктності.

Ідеоократія - «влада ідей, ідеалів», протиставляється «ринкової, торгівельній системі». Це такий політичний лад в державі, коли правлячий клас чи правляча група керуються при формуванні державних інститутів та управлінні суспільством не майновими чи іншими мотивами, а реальним або уявним ідеалом, ідеологічною доктриною.

Імперія - поєднує кілька народів під егідою універсальної ідеї (релігійної, етичної або ідеологічної). У ХХІ в. все більшого значення набувають комунікаційні, нафтогазові, інформаційні, фінансові, а не просторові імперії.

Інтереси державні - усвідомлені потреби, устремління державних інститутів і держави в цілому. Їх захист дозволяє державі, суспільству, нації ідентифікувати себе в історичному процесі, займати відповідне місце у світовому співтоваристві.

Інтереси національні - потреби нації, народу, національної групи, окремих суб'єктів; готовність захищати свої інтереси доступними засобами.

Медіакратія - владу за допомогою засобів масової інформації; підконтрольна регіональним і світовим фінансовим олігархічним групам, істинним суб'єктам геополітики.

Багатополярний світ - початок ХХІ ст. - теоретична концепція, що припускає співіснування кількох Великих просторів.

НАТО (Північноатлантичний блок, Організація Північноатлантичного договору) - військово-політичний союз, створений на основі Північноатлантичного договору в 1949 р.

Вісь - геополітичний союз двох або кількох геополітичних столиць. В основі геополітичних осей лежать, як правило, державні інтереси, а також інтереси транснаціональних корпорацій.

Політика - сфера діяльності, пов'язана з відносинами між державами, націями, расовими групами, класами, ядром якої є проблема завоювання, утримання і використання у своїх інтересах державної влади.

Простір - основне поняття геополітики. Є не тільки кількісні, але перш за все якісною категорією. Геополітика як наука виходить з того, що структура простору зумовлює структуру історії, в першу чергу політичної та військової.

Простір геополітичний –

- 1) регіон, тобто крупний географічний простір (територія, акваторія, повітря, космос), як правило не збігається з державними кордонами, на яке поширюється реальна влада конкретного історичного суб'єкта геополітики;
- 2) зона впливу суб'єкта геополітики, переслідує свої життєво важливі (у його розумінні) інтереси;
- 3) багатовимірний і мультиструктурний часовий простір земної кулі, в якому протистоять геополітичні суб'єкти з метою встановлення неформальної або формальної влади.

Простір інформаційний -

- 1) сфера людської життєдіяльності, в якій виникають, розвиваються, взаємодіють, протистоять духовні, ідеологічні, релігійні, культурні, політичні та інші цінності й інтереси конкретних історичних суб'єктів геополітики,
- 2) геофізичний простір Землі, а також відповідна техносфера (комунікації і зв'язок), за допомогою яких здійснюється обмін інформацією.

Рефлексія геополітична - здатність суб'єкта геополітики до відбиття просторово-часової структури середовища проживання, власного місця та ролі у внутрішніх і зовнішніх геополітичних процесах.

«Санітарний кордон» - групи країн, що розділяють великі сусідні держави, здатні скласти серйозний блок, який може бути небезпечним для третьої сторони.

Симбіоз - співіснування двох і більше етносів в одному регіоні, коли кожен займає свою екологічну нішу.

Зіткнення цивілізацій - теорія перманентності геополітичних конфліктів на цивілізаційному рівні.

Стратегічна столиця (геополітичний полюс або джерело геополітичного променя) - центр геополітичної інтеграції та активний діяч масштабного геополітичного процесу. Зв'язки між стратегічними столицями утворюють геополітичні осі.

Суперетнос - етнічна система, що складається з декількох етносів, що виникли одночасно в одному ландшафтному регіоні. Як правило, є суб'єктом геополітики регіонального та глобального масштабу

Таласократія - морська могутність, тобто характеристика держав і націй з домінуванням мореплавання.

Телуроκρατία (від лат. *Tellus* - суша і грец. *Kratos* - влада) – це геополітичний термін, що означає «сухопутну могутність», тобто тип держави або цивілізації, чия влада, економіка та культура базуються на контролі над великими материковими просторами.

Топополітика - це складова геополітики, що вивчає політико-географічне розташування та зовнішнє оточення держави. Вона зосереджена на аналізі того, як фізичне місцезнаходження, сусідство та позиція у світі впливають на політичні інтереси, безпеку та стратегічні рішення країни.

Третій світ - загальна назва слаборозвинених країн, що належать переважно регіонах геополітичного Півдня.

Фундаменталізм - громадські, ідеологічні, релігійні рухи, проголошують прихильність вихідним, традиційним ідеям, принципам, цінностям.

Цивілізаційний підхід - оперування сукупними комплексними моделями, які враховують безліч факторів при стратегічному плануванні та глобальному аналізі.

7.РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина. - К.: МАУП, 2004. - 424 с.
2. Василенко С.Д. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. - Одеса: ОДМА, 2000. – 208 с.
3. Геополітика: Підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. - К.: МАУП, 2004. -296 с.
4. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник / М.С. Дністрянський. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
5. Дністрянський М.С. Політична географія України. Навчальний посібник. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. -348 с.
6. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. –Львів: ЛНУ, 2003. - 111 с.
7. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. - Львів: ЛНУ, 2000. - 310.
8. Кандиба Ю.І., Кучер І.І. Політична географія з основами геополітики: Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2010. - 96 с.
9. Основи політичної науки: Частина 4: Міжнародна політика: Курс лекцій / За ред. Кухти Б. - Львів: Кальварія, 1999. —436 с.
10. Політична географія і геополітика: Рекомендовано МОНУ. Навч. посібник для студ. ВНЗ. - К: Либідь, 2007. – 255 с. - [Автор: Яценко Б.П. та ін. - на титул. стор. не вказ.].
11. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. - К.: Либідь, 2007. —255 с.

Для нотаток

Навчально-методичне видання

**ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ГЕОПОЛІТИКИ
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Спеціальність: 106 Географія

Укладач: Ільтьо Г.Ф.

Видруковано в редакційно-видавничому центрі МДУ

89600 м. Мукачево

вул.Ужгородська,26

Тел. 2-11-09

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців,

Виготовлювачів розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №6984 від 20.11.2019р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>